

ግዕዝ ለኦሮሚፋ መሉ ብቃት እንዳለው የቀረቡ ሳይንሳዊ ነጥቦች

ዶር አበራ ሞላ

ዶ/ር አበራ ሞላ Dr. Abera Molla

December 9, 2017 15:44

ግዕዝ በዶክተር አበራ ሞላ ኮምፕዩተራይዝድ ሆኖ ለአማርኛ ተመድበው ከተረፉት ሦስት መርገጫዎች አንዱ ለፋን ኦሮሞ (Afan Oromo) ሲሆን ሌላው ለትግርኛ ተሰጥቶ የቀረው ለአገው/ቢለን ሥራ ላይ ውለዋል። ይህ በእንዲህ እንዳለ በ 1983 ዓ.ም. የመንግሥት ለውጥ ጊዜ የአንድ ድርጅት ኦሮሞ ምሁራን ተሰብስበው ከግዕዙ ይልቅ ላቲን ይበጀናል በማለት ግዕዙን (Ethiopic Oromo syllabary) ስለተዉት ለአፋን ኦሮሞ የግእዝ ፊደላትን ብቃት ለማስረዳት የሚከተሉትን ነጥቦችን ማጋራት አስፈላጊ ሆኖ ተገኝቷል፡

- 1) ጥንትም ቢሆን ፊደላት በእጅ ጽሑፍ ሲጻፉ ላቲን ከግዕዙ በፍጥነት የተከተበበት ጊዜ አልነበረም።
- 2) የላቲንና ግዕዝ ቀለሞች በማተሚያ መሣሪያ ሲከተቡ የሁለቱም አጠቃቀሞች እኩል ነበር። በእዚህ ዘዴ የኦሮሚፋ አማርኛ መተርጎሚያ በ 1850 ግድም በአቶ ሐብተ ሥላሴ፣ (Lexicon) ፣ መጫፈ ቁልቁሉ በ፲፱፻፺፱ እ.ኤ.አ. በቅዱስ ኦነሲሞስ ነሲብ፣ እና ከእዚያም ወዲህ ጋዜጣዎች በግዕዝ ፊደል በኦሮሚፋ ታትመዋል። ቀደም ብሎም በግዕዝ ፊደል በኦሮሚፋ ከቀረቡት መረጃዎች አንዱ ጀምስ ብሩስ የወሰደው ጽሑፍ አለ። በእጅ የጽሕፈት መሣሪያ ዘመን ታይፕራይተር ዓማርኛን ስለአልጻፈ ላቲን ብልጫ ነበረው።
- 3) በዶክተሩ ኮምፕዩተራይዝድ የሆነው ግዕዝ እ.ኤ.አ. በ 1987 ለገበያ ቀርቦ በማተሚያ ቤቶች ፊደላቱ መከተብ ስለተጀመረ ምሁራን ደስ ሊላቸውና ቴክኖሎጂውን ማወቅና ማስተዋወቅ በተገባ ነበር። ይህ በአለመሆኑ እ.ኤ.አ. 1992 በፕሮፌሰር ጥላሁን ጋሜታ ወደ ላቲን ለወዘር ከቀረቡት የአማርኛ የጽሕፈት መኪናን የሚመለከቱት ጊዜ የአለፈባቸው ምክንያቶችም መልሶች ነበሩ። [ስለዚህ በግዕዝ ፊደል በማተሚያ ፊደላት ሲጻፉ የነበሩት በኮምፕዩተር ስለቀረቡ ቴክኖሎጂው ስለተሻሻለና ስለቀለለ ጉዳዩ ይመለከተናል የአሉት የኦሮሞ ምሁራን ሊደሰቱ የሚገባ እንጂ ወደ ላቲን የሚያስዘር አዲስ ምክንያት አልነበረም። በጊዜውም በፕሮፌሰር ባዬ ይማም በዓማርኛ መልስ ቀርቦ ፕሮፌሰር ሚንጋ ነጋሽና ፕሮፌሰር ሳሙኤል ከንዴ ወደ እንግሊዝኛ ተርጉመውታል።
- 4) ላቲን የእራሱ ችግሮች የአሉት ፊደልነው። በዶክተሩ ፈጠራ እየአንድአንዱን የግዕዝ ቀለም በሁለት መርገጫዎች መከተብ ተቻለ። ላቲን ይኸን እየአንዳንዱን የግዕዝ ቀለም በሁለት መርገጫዎች የመከተብ ችሎታ ስለሌለው ግዕዝን በግዕዝ ፊደል መከተብ ብልጫ አገኘ። ስለዚህ ኦሮሚፋን በላቲን ፊደል መከተብ (ቁቤ) መሻሻል አይደለም።
- 5) ይህ በእንዲህ እንዳለ የኦሮሚፋው የግዕዝ ፊደል ከሌሎቹ ጋር በዶክተሩ ኮምፕዩተራይዝድ ስለሆነ ለአለፉት ፴ ዓመታት በኮምፕዩተር ቀርቦ በኋላም በየኒኮድ ዕውቅና ቢያገኝም ሁሉም ባይሆኑ ኦሮሞዎች ግዕዙን እርግፍ አድርገው ጥለው ወደ ላቲን ስለዞሩ የተፈጠሩት ችግሮች ቀጥለዋል።
- 6) በእጅ የጽሕፈት መሣሪያ ዘመን ታይፕራይተር ኦሮሚፋን ስለአልጻፈ ላቲን ብልጫ ነበረው። የዶክተሩ ፈጠራ ለእውሸቱ የታይፕራይተር የአማርኛ ነገሮችና ለትክክለኛዎቹ የማተሚያ ቤቶች ፊደላት አጠቃቀሞች ፈውሶች (Breakthrough) ነበር። ስለ ታይፕራይተሩ ድክመት ዶክተሩ እ.ኤ.አ. በ 1991 ስለአቀረቡ መሣሪያው ወደ ቁቤ ለመዞር ምክንያት መሆን

አልነበረበትም። ከእዚያም ወዲህ በኮምፕዩተር የኦሮሚፋው የግዕዝ ፊደል በዶክተሩ መከተብ ችሎታና የተጠቃሚዎች መኖር ግንዛቤ ውስጥ ሳይገቡ ብዙ ዓመታት ባክነዋል።

7) ቁቤ በላቲን ዋየሎች ከሚጠቀምባቸው በተሻለ አፋን ኦሮሞ በግዕዝ ሊጠቀም ይችላል። ለኦሮሚፋ ከላቲኑ ቁቤ የግዕዝ ፊደል ይጠቅማል።

8) መጽሐፍ ቅዱስ በክፊል እ.ኤ.አ. በ1841 በኦሮሞ ቋንቋ በግዕዝ ፊደል ተጽፏል። እንዲሁም እ.ኤ.አ. በ1875 የኦሮሞ ሓዲስ ኪዳን በግዕዝ ፊደል ታትሟል።

9) በልሳነ ግእዝና በአፋን ኦሮሞ (ግእዚፊ አፋን ኦሮሞቲን – Giiiziiifi Afaan Oromootiin) የተዘጋጀው መጽሐፈ ቅዱስ – ከታብ ቅዱስ – Kitaaba Qiddaasee መጋቢት 10 ቀን 2008 ዓ.ም. በኢሊሌ ሆቴል ተመርቋል። የትርጉማና የአርትኦት ሥራው 10 ዓመታት የወሰደው ባለ ሦስት ዓመዱ ከታብ ቅዱስ፡- የመጀመርያው ረድፍ በግእዝ ቋንቋ፣ ሁለተኛው ረድፍ በኦሮምኛ ሆኖ በግእዝ ፊደል፣ ሦስተኛው ረድፍ በኦሮምኛ ሆኖ በቁቤ ፊደል ተጽፏል ይላል ሪፖርተር ጋዜጣ።

10. መጽሐፍ ቅዱስ ሙሉውን ወይም በክፊል ከ፲፭፻፮ ዓ.ም. ጀምሮ በግዕዝ ቀለሞች በማተሚያ ቤቶች ከታተሙባቸው ቋንቋዎች መካከል የግዕዝ ቋንቋ (ግዕዝኛ)፣ ዓማርኛ፣ ትግርኛ፣ ኦሮሚፋ ፣ ሃዲያ፣ ሲዳሞ፣ ከምባታ፣ ወላይታና ጌዴኦ ይገኙበታል።

11. በአነስ የኖኄያት ግድፈቶች (Spelling / እስፔሊንግ) እና ስፍራዎች (Spaces) ማስከተብ ብልጫዎች የነበረው የግዕዝ ፊደል በዶ/ር አበራ ፈጠራ የተነሳ የግዕዝ ፊደል ሓሳብን በአነስ ጊዜ (Time)፣ መርገጫዎች (Keystrokes) እና ገቢታዎች (Keyboards) በኮምፕዩተሮችና የእጅ ስልኮች በማስከተብ ብልጫዎቹ ወደ አምስት ዓይነቶች ከፍ ብለዋል። ለምሳሌ ያህል “ዘ ኩክ ብራውን ፎክስ ጃምፕስ አቨር ዘ ሌይዚ ዶግ።” የሚለውን ዓረፍተ ነገር ላቲን በ 36 ቀለሞችና በቁቤ በ 45 ቀለሞች ከመከተብ ይልቅ በግዕዝ ፊደል በ 24 ቀለሞች መከተብ የተሻለ ነው።

12. የቁቤ ሥርዓት እ.ኤ.አ. በ1992 ገደማ የተመሠረተው አንዱ ቀለም አንድን ድምጽ በመወከል ነው ተብሏል። የላቲንም ሆነ የቁቤ ቀለሞች አንድን ድምፅ በአንድ ቀለም ከሚወከለው የግዕዝ ፊደል ጋር የመወዳደር ችሎታ የላቸውም።

13. ማንኛውንም የኦሮሚፋ ፊደል በሦስት መርገጫዎች መከተብ ነውር ነው። ማንኛውንም የኦሮሚፋ ድምጽ በሦስት መርገጫዎች መከተብ ነውር ነው።

14. ጥቂት የኦሮሞ ምሁራን ዓማርኛ የማጥበቂያ ምልክት የለውም የሚሏቸውን ስሕተቶች ቀጥለውበታል። ዓማርኛ መጥበቅ የአለበትን ቃል ከማይጠብቀው የሚለይበት ሁለት ዘዴዎች አሉት። ከእነዚህ አንዱ ከሚጠብቀው ቀለም አናት በላይ አንድ ነጥብ መከተብ ሲሆን ምሳሌውም በ፲፯፻፺ ዓ.ም. ታትሟል። ይኸንንም አጠቃቀም ሓዲስ ዓለማየሁ በ“ፍቅር እስከ መቃብር” መጽሐፋቸው አስፋፍተውታል። በአዲስ ቅርጽ ለኮምፕዩተር እንዲስማማ መጥበቅ ከአለበት ቀለም ኋላ እንዲከተብ ተደርጎ ማጥበቂያ በዶክተሩ ፓተንትም ውስጥ እ.ኤ.አ. በ2009 ተጠቅሷል።

15. የቁቤ ዋየሎች “ኤ”፣ “ኢ”፣ “አይ”፣ “አ” እና “ዩ” (“a”፣ “e”፣ “i”፣ “o” እና “u”) ስለሆኑ በቁቤ “ከታብ”ን ከ“ኪታብ” የመለየት ችግሮች አሉት። ይህ በአዲስ ፊደልነት የቀረበውንም ይመለከታል። ግዕዝ ሰባት እንዚራን ሲኖረው ኦሮሚፋ 10 ያስፈልጉታል የተባለው ትክክል ከአለመሆኑም ሌላ ቀጥረን መጨመርም ስለአላዋጣም አልቀጠለም።

16. ይህ ግዕዝና ኦሮሚፋ ሳይንሳዊ ጽሑፍ ስለ ፊደላቱ እንጂ ቋንቋዎቹን አይመለከትም። የኦሮሚፋ ቋንቋ መዳከም ስለሌለበት ስለ ፊደል ስንወያይ ስለአልፈጠርናቸው ቋንቋና ኦሮሞነት መቀላቀል ሳይንስ አይደለም።

17፣ እነ “ሸ”፣ “ቸ”፣ “ኘ”፣ “ደ”፣ “ጠ”፣ “ጨ”፣ “ጰ”፣ እንዚራኖቹንና ሌሎች ቀለሞች የአሉትን ለኦሮሚፋ የሚያስፈልጉትን ቀለሞች ትቶ እነዚህን ወደ የሌሉት የላቲን ፊደል መዞር ሳይንስ አይደለም።

18. የኦሮምኛ ድምጾችንና እርባታዎችን የሚወክል የፊደል ገቢታ (ከአማርኛ ታይፕራይተር፣ ዓረብኛና ላቲን) ለጊዜው የተሻለው ላቲን ነው በማለት በስሕተት የቁቤ አጻጻፍ ሥራ ላይ ዋለ። ይህ ለዓማርኛው በአለመደረጉ ዶክተሩ በመፍትሔው የደረሱለት ለአፋን ኦሮሞ ጭምር ነው። ምክንያቱም ዓማርኛና አፋን ኦሮሞ በትክክለኛው የግዕዝ ፊደል ለብዙ ምዕት ዓመታት ተጠቅመዋል። የጀምስ ብሩስና ለሎች መረጃዎችም አሉ። ስለዚህ ዓማርኛውንም ሆነ ሌሎችን ቋንቋዎቻችን ለማይጽፈው የዓማርኛ ታይፕራይተር ሲባል ፊደሉን የተዉት ቋንቋዎች በአንድአንድ ተናጋሪዎች ስሕተት እንጂ በግዕዝ ፊደል ሲጠቀሙ የነበሩ የኢትዮጵያ ሕዝቦች ስሕተት አልነበረም።

19. በዶክተሩ ፈጠራዎች ከ”አ” እና “ኸ” መርገጫዎች ፲፬ የግዕዝ ቀለሞች እየተከተቡ ናቸው።

20. ቁቤ በ“a”፣ “e”፣ “i”፣ “o” እና “u” በተጠቀመው ዓይነት በ“አ”፣ “ኤ”፣ “ኢ”፣ “አ” እና “ኡ” የግዕዝ ቀለሞች መጠቀም ይችላል ነበር። አንዳንድ ኦሮሞዎች (“ቢራ” ወይም “ቢጋ”) በላቲን ኦሮሚፋ “biirraa” ተብሎ የሚጻፈው ግዕዝ ስለማይችለውም ነው ይላሉ። በ“biirraa” ምትክ “ብኢኢርርኣኣ” ተብሎ በግዕዝ ፊደል መጻፍ ይቻላል። ስለዚህ ቁቤ

የተመሠረተው ሳይንሳዊ ጥቅም ላይ አይደለም። “ቢ” እና “ራ” ቀለሞችን ዓማርኛ በአራት ዓይነቶች ማለትም “ቢራ”፣ “ቢ’ራ”፣ “ቢራ” እና “ቢ’ራ” መጠቀም ይችላል።

21 . አንድአንድ የአሮሞ ምሁራን ግዕዝ የአሮሚፋ ቃላትን አይጽፍም በማለቱ በአለማወቅ በስሕተቱ ገፍተውበታል። ጎደቱ፣ ቶኮፋደ፣ ዱፌ፣ ዱጉማ፣ ጀዲ፣ ዳባ፣ ዳራርቱ፣ ባዳዳ፣ ዳዳ፣ ጀዴ፣ ዴራ፣ ድባፍ፣ ድባ፣ ነንዶከዴስ ምሳሌዎች ናቸው።